

De dokters van Thomas Mann

Arko Oderwald

Dokter Grabow is ontboden bij de jonge Hanno Buddenbrook, die zich niet lekker voelt.

Dokter Grabow voelde de pols; zijn goedige gezicht leek nog langer en zachtaardiger geworden.

‘Een kleine indigestie ... niets van belang, mevrouw Buddenbrook!’ zei hij troostend. En toen vervolgde hij op zijn langzame, pedante professionele toon: ‘Het is misschien het beste hem naar bed te brengen ... een beetje kinderpoeder, misschien een kopje kamillethee om het transpireren op te wekken ... En een streng dieet, hè mevrouw Buddenbrook? Zoals gezegd, een streng dieet. Een beetje duif, een beetje pistolet. ...’

‘Ik wil geen duif!’ riep Christian uitzinnig. ‘Ik wil noo-ooit meer iets eten! Ik voel me naar, ik voel me verdomd naar!’ De krachtterm scheen hem gewoonweg verlichting te schenken, met zoveel vuur stootte hij hem uit.

De duif is de Haarlemmerolie van dr. Grabow. De duif is goed voor elk medisch probleem. Goed, het is halverwege de negentiende eeuw, maar deze duif is niet terug te vinden in de medische handboeken van die tijd. Het lijkt er dus op dat Thomas Mann de draak steekt met dr. Grabow.

Wat dacht Thomas Mann eigenlijk over artsen? Toen hij *Buddenbrooks* publiceerde was hij 26, dus nog erg jong. Is zijn beeld van artsen in de loop der jaren veranderd? Die vraag ga ik bespreken door in een aantal romans van Thomas Mann de dokters voor het voetlicht te halen. Is dr. Grabow de regel of de uitzondering? Ik bespreek de romans in volgorde van verschijnen; achtereenvolgens *Buddenbrooks*, *Tristan*, *De Toverberg* en *Dr. Faustus*

Buddenbrooks

Buddenbrooks, gepubliceerd in 1900, heeft als ondertitel het verval van een familie. Het is een familiegeschiedenis – gedeeltelijk ook die van Thomas Mann. De hoofdpersoon is Thomas Buddenbrook, de laatste baas van de graanhandel in Lübeck. Hij is getrouwd met de artistieke (Nederlandse) Gerda en heeft een zoon Hanno, die ook artistiek is. De familie is inderdaad in verval, familieleden overlijden steeds jonger. En bij dat verval komt vaak een dokter om de hoek kijken, de eerder genoemde dr. Grabow. Hij wordt bij het ziekbed geroepen van de moeder van Thomas Buddenbrook.

‘Bezorgdheid? Och ... we moeten, zoals gezegd, zien dat we de aandoening binnen de perken houden, de hoest verlichten, de koorts te lijf gaan ... welnu, de kinine zal haar werk doen ... En dan nog iets, beste senator. ... Geen schrikachtigheid tegenover de afzonderlijke symptomen, nietwaar? Mocht de ademnood iets sterker worden, mocht er vannacht misschien eventjes wat gedelireerd worden, of mocht er morgen een beetje spuwsel komen weet u wel, van dat roodbruinige spuwsel, als er ook bloed bij zit. Dat is allemaal volkomen logisch, hoort er beslist bij, is beslist normaal.’

Je kunt denken dat het hier gaat om een huisarts die voor de zoveelste keer zegt het nog even aan te kijken, en als het over een week nog niet over is terug te komen, maar dr. Grabow staat hier aan een sterfbed. De ironie van Mann maakt dat ook de medisch ongeschoolde lezer weet wat er gaat gebeuren. De verkleinwoordjes gecombineerd met de kortademigheid, delier en bloedspuwen laten zien dat deze dokter zijn werk opvat als het bezweren van ellende. Dat is trouwens in die tijd niet ongewoon. Tot diep in de twintigste eeuw vertelden artsen de waarheid niet. Maar dr.

Grabow komt er toch niet goed van af in de ogen van Mann. Zijn opvolger dr. Langhals komt er wat beter af. Grabow wordt opgevolgd door een nieuwe generatie, die professioneler te werk gaat. Als de laatste van het geslacht Buddenbrook, Hanno, tyfus krijgt – en daaraan op zestienjarige leeftijd zal overlijden – treedt dr. Langhals doelgericht op:

Een bekwame arts met degelijke vakkennis als, om maar een naam te noemen, dokter Langhals, de knappe dokter Langhals met de kleine zwart behaarde handen, zal desniettemin spoedig in staat zijn de zaak juist te benoemen, en het verschijnen van de fatale rode vlekken op borst en buik geeft immers volledige zekerheid. Hij zal over de te nemen maatregelen, de te gebruiken middelen niet in dubio verkeren.

Er komen nog twee medisch geschoolden voor in *Buddenbrooks*. De jonge aanbieder van de zuster van Thomas, de enigszins domme Tony, is medisch student en revolutionair. Hij zal het ook zeker anders gaan doen dan dr. Grabow, maar wat en hoe komen we niet te weten, hij verdwijnt weer uit het verhaal. En er is een dokter in Hamburg die uitblinkt in het stellen van diagnoses. Zo is er Christian, de broer van Thomas Buddenbrook, het prototype van een hypochonder, voortdurend niet in staat om te werken vanwege zijn fysieke ongesteldheid. De Hamburgse dokter Drögemüller heeft bij hem vastgesteld wat er aan de hand is:

‘Was het alleen dit nu maar,’ ging hij verder, terwijl hij met de hand langs zijn linkerzij een strijkende beweging naar omlaag maakte zonder zijn lichaam aan te raken ... ‘Het is geen pijn, het is een hinder, weet je, een voortdurende, onbestemde hinder. Dokter Drögemüller in Hamburg heeft me gezegd dat aan deze kant alle zenuwen te kort zijn ... Stel je voor, aan de hele linkerkant zijn alle zenuwen te kort bij mij! Het is zo zonderling ... soms heb ik het gevoel alsof hier aan deze kant een of andere kramp of een verlamming zou moeten plaatsvinden, een verlamming voor altijd ... Je hebt geen idee ... Geen avond slaap ik in zoals het hoort. Ik vlieg overeind omdat plotseling mijn hart niet meer klopt en ik ontzettend schrik...

En passant moet hier worden vermeld dat Thomas Mann mensen uit zijn omgeving vaak gebruikte

als voorbeeld voor zijn romanfiguren. En deze mensen vonden dat niet altijd fijn. Het voorbeeld voor Christian bijvoorbeeld, Friedrich Mann, zag zich genoodzaakt om in een advertentie te verklaren dat hij niet het voorbeeld was.

Advertentie van Friedrich Mann.

Bron: <https://de.wikipedia.org/wiki/Buddenbrooks>

Zoals we verderop zullen zien overkwam dit ook een van de dokters uit *De Toverberg*.

Tristan

Tristan is een novelle, gepubliceerd in 1903. Je zou het kunnen beschouwen als een vingeroefening voor *De Toverberg*, met een zelfde motief als in *Buddenbrooks* en in *De Toverberg*: ziekte en creativiteit versus gezondheid en burgerdom. In het sanatorium waarin *Tristan* zich afspeelt ‘wint’, net zoals in *Buddenbrooks*, gezondheid en burgerdom het uiteindelijk van ziekte en creativiteit. In *De Toverberg* en *Dr. Faustus* wordt dat aanzienlijk gecompliceerder. Aan het hoofd van het sanatorium in *Tristan* staat een arts:

Zoals altijd staat dokter Leander aan het hoofd van de inrichting. Met zijn tweepuntige zwarte baard, hard en compact als het paardenhaar waarmee meubels opgevuld worden, zijn dikke, fonkelende brillenglazen, met dit uiterlijk van een man die door de wetenschap verkild, gehard en van een zwijgend, lijdzaam pessimisme vervuld geraakt is, houdt hij, kortaangebonden en gesloten, zijn patiënten in zijn ban, - al die individuen die, te zwak om zichzelf de wet te stellen en zich daaraan te houden, hun vermogen te zijner beschikking stellen, in ruil voor het voorrecht zich door zijn gestrengheid te mogen laten steunen.

Dit is duidelijk een andere arts dan we tot nu toe tegenkwamen. Hij staat goed bekend, weet wat hij doet, maar ja, hij straalt geen warmte uit. Hij

is niet de enige dokter in het sanatorium:

Overigens beschikt men er, naast dokter Leander, nog over een tweede dokter, voor de lichte gevallen en de hopelozen. Maar die heet Müller en is ook zó al niet waard dat er over hem gesproken wordt.

Soms laat Mann de ironie even schieten..... Dokter Leander onderzoekt de hoofdpersoon van de novelle, mevrouw Klöterjahn, een jonge vrouw, getrouwd met een dikke en welvarende burgerman, die haar regelmatig met het even dikke en welvarende zoontje komt opzoeken.

Dokter Leander onderzocht haar, en zijn gezicht stond er steenkoud bij. Toen schreef hij voor wat de wetenschap opgeeft: blokjes ijs, morfine, onvoorwaardelijke rust. Overigens legde hij de dag daarna wegens overbelasting de behandeling neer en droeg hem over aan dokter Müller, die hem, zoals zijn plicht en zijn contract hem voorschreven, op zich nam als de inschikkelijkheid zelve; een stille, bleke, onbetekenende en melancholieke man, wiens bescheiden en allerm minst opzienbarende kundigheden bestemd waren voor hen die bijna gezond waren en voor de hopeloze gevallen.

In *Tristan* dus een dokter die wel kundig is, maar ijskoud, en die bovendien alleen patiënten behandelt bij wie hij succes kan hebben. Ook geen flatteus beeld dus. Daarnaast een dokter die Müller heet, waarmee alles gezegd is.

De Toverberg

De dood in Venetië uit 1911 kan ook worden gerekend tot het medisch relevante werk van Thomas Mann, maar dokters komen er eigenlijk nauwelijks in voor. Pas in *De Toverberg* komt de discipline weer te sprake.

Dit sanatorium wordt geleid door dr. Behrens. Net zoals Friedrich Mann was de echte dokter van het sanatorium, Jessen, beledigd door de portrettering van Mann. Niet omdat Behrens te kijk wordt gezet als een charlatan, zoals dr. Grabow, of bekwaam maar ijzig, zoals dr. Leander. Op de medische expertise van Behrens is niet veel aan te merken; de modernste medische middelen zijn aanwezig in het sanatorium en ze worden goed gebruikt, gezien vanuit de kennis van die tijd. Het had waarschijnlijk vooral te maken met gesuggereerde belangenverstrengeling. Elke patiënt is een betalende patiënt, en het criterium

Affiche voor het Waldsanatorium. Bron: https://slideplayer.org/slide/661901/#google_vignette

hoe te bepalen wanneer iemand patiënt is, blijft vaag. Terzijde moet hier worden opgemerkt dat dit fenomeen zich nog steeds voordoet, zodat we met recht ons af kunnen vragen of dit niet behoort tot de intrinsieke eigenschappen van de organisatie en uitvoering van de geneeskunde. Behrens gebruikt dit – “geheel sine pecunia” - in zijn voordeel. Hij heeft er een neus voor:

Ik wil wedden dat u een betere patiënt zou zijn dan hij. Ik kan meteen aan iemand zien of hij een bruikbare patiënt kan worden. Daar heb je namelijk talent voor nodig.

Een lichte verhoging bij hoofdpersoon Hans Castorp gebruikt hij handig als een reden voor Hans om wat langer te blijven. Dit baseerde Mann overigens op zijn eigen ervaring. In een brief uit Davos aan vriend schrijft hij:

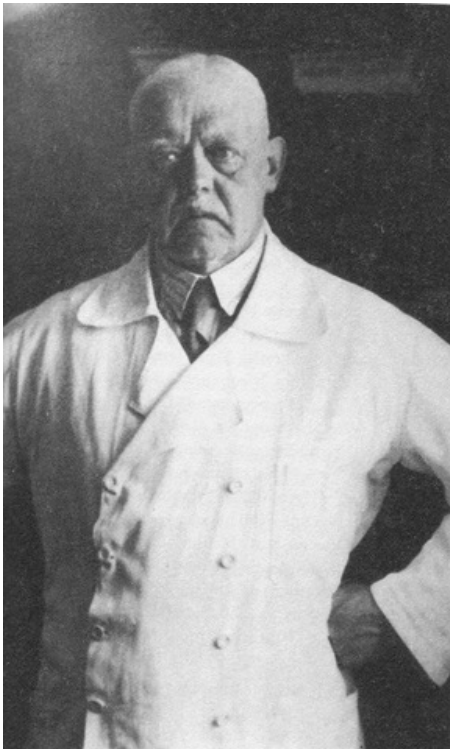
Ik hou hier mijn gezondere maar nog geenszins herstelde vrouw gezelschap en kan maar moeilijk wennen aan de 1600 meter. Die meters zorgden ervoor dat ik een paar dagen koorts had, zodat de professor, profijtelijk lachend, mij voor duidelijk een beetje tuberculeus verklaarde en een langer verblijf noodzakelijk achtte.

Behrens komt daarnaast voor moeilijke dilemma's te staan, zoals een patiënt met Gaffky 10 (een maat

voor de ernst van de tbc) die zich niet gedraagt:

‘Dat is Rosenheim uit Utrecht,’ zei hij en hij wees met zijn sigaar op het buisje. ‘Gaffky 10. En nu komt me die fabrieksdirecteur Schmitz aanzetten om zich al scheldend te beklagen dat Rosenheim op de promenade gespuugd heeft - met Gaffky 10. En nu moet ik hem op zijn nummer zetten. Maar als ik hem op zijn nummer zet, raakt hij in alle staten, want hij is mateloos irritabel en heeft met zijn gezin drie kamers bezet. Ik kan hem niet op de keien zetten, want dan krijg ik het met de hoofddirectie aan de stok. Zo ziet u maar weer in wat voor conflicten je om de haverklap verzeild raakt, ook al wil je nog zo graag stilletjes en onbezoeideld je eigen weg gaan.’

Bovenstaand citaat is uit een gesprek met Hans, en dat onthult meteen ook de loslippigheid van deze dokter, een loslippigheid die hem nu duur te staan zou komen. Behrens is, zoals Mann zelf zegt, een aardige knuffelbeer, heel anders dan de ijzige dr. Leander, maar Behrens is weer niet ijzig genoeg.....

Dr. Jessen. Bron: onbekend

Het was een benig man, wel drie hoofden groter dan dokter Krokowski, met volledig wit haar en vooruitgestoken nek, grote uitpuilende en bloeddorlopen blauwe ogen, die baadden in tranen, een omhooggebogen neus en kortgeknipt snorretje, dat scheef stond als gevolg van een aan een kant opgetrokken bovenlip. Wat Joachim over zijn wangen had gezegd, werd volkomen bewaarheid: ze waren blauw. Zodoende stak zijn hoofd bepaald kleurrijk af tegen de witte doktersjas die hij droeg, een tot over de knie vallende kiel met ceintuur, waaronder zijn streepjesbroek en een paar kolossale voeten in gele, enigszins sleetse rijglaarzen te zien waren.

Uit dit citaat blijkt al dat er in dit sanatorium een tweede dokter is. Dr. Krokowski heeft wat weg van dr. Müller, maar bezit wel een andere, en aanvullende expertise. De tijd is voortgeschreden sinds 1903 en de psychoanalyse heeft zijn intrede gedaan. Naast de lichamelijke behandeling door Behrens is Krokowski degene die de psyche voor zijn rekening neemt. Wat valt er over hem te zeggen? Hij is dus vergeleken met Behrens klein – en dat is waarschijnlijk geen toeval bij Mann – en heeft opvallende opvattingen. Als hij Hans vlak na zijn aankomst treft, ontstaat er een kort gesprek. Hans zegt dat hij drie weken blijft en dat hij goddank kerngezond is.

‘Is dat zo?’ vroeg dr. Krokowski, waarbij hij zijn hoofd, alsof hij wilde plagen, schuin naar voren duwde en zijn glimlach breder maakte ... ‘Maar dan bent u een hoogst bestuderenswaardig fenomeen! Ik ben namelijk nog nooit een volkomen gezond mens tegengekomen.’

Dit is natuurlijk een grapje, maar in veel grapjes wordt waarheid verstopt. Als we dr. Krokowski later horen verkondigen dat ‘het ziektesymptoom een verkapte manier was waarop de liefde actief werd en alle ziekte was getransformeerde liefde’, dan krijgt het grapje een wat duisterder betekenis.

In *De Toverberg* zijn er twee dokters. Behrens is bekwaam, maar worstelt met de grens tussen ondernemen en genezen en: hij roddelt over andere patiënten. Krokowski is van mening dat iedereen ziek en dus een potentiële patiënt is.

Dr. Faustus

We maken weer een sprong in de tijd. Dr. Faustus werd in 1947 gepubliceerd. Het is de meest complexe roman van Thomas Mann. Het is de fictieve biografie van Adrian Leverkühn, geschreven door de fictieve biograaf en vriend Serenus Zeitblom. Zeitblom schrijft de biografie als de geallieerde bommen zijn woonplaats bij München vernietigen.

Adrian heeft in zijn jeugd interesse in wiskunde, theologie en muziek. Hij wordt uiteindelijk componist, maar zijn twee andere passies zijn ook belangrijk. In zijn studentenjaren wordt hij verliefd op een meisje in een bordeel zonder dat er iets gebeurt. Hij kan haar niet loslaten en een jaar later zoekt hij haar weer op in een ander bordeel. Ondanks haar waarschuwingen dat zij besmet is met syfilis, gaat hij met haar naar bed, een belangrijk kantelpunt in zijn leven.

Syfilis is een ziekte die wordt veroorzaakt door een bacterie die in het seksuele verkeer kan worden overgedragen: *Treponema pallidum*. De ziekte wordt ook wel lues genoemd. De ziekte verloopt in verschillende stadia. Allereerst een lokaal probleem (een zweertje op de penis of in de vagina, met in de buurt daarvan gezwollen lymfeklieren). Dit gaat – ook zonder behandeling met antibiotica – vanzelf over. Dat lijkt op genezing, maar dat is het niet: jaren later kan het ziektebeeld zich werkelijk overal in het lichaam manifesteren, met een grote verscheidenheid aan klachten en verschijnselen. Dat bracht een belangrijke internist (Osler) bij aanvang van de twintigste eeuw tot de volgende uitspraak: "The physician who knows syphilis knows medicine." Een van de plekken is het centrale zenuwstelsel (neurolyues), en een van de verschijningsvormen daarin is een psychose (destijds dementia paralytica genoemd).

Adrians lichamelijke klachten beperken zich aanvankelijk geheel conform bovenstaande beschrijving tot 'een lokaal probleem' en een verergering van de erfelijke hoofdpijnaanvallen; later treden koortsaanvallen en rillingen op.

In de jaren 1911/12 is hij met een vriend in Italië. Daar wordt hij 'in eigen persoon' bezocht door de duivel – of is het, als gevolg van zijn voortschrijdende ziekte, een hallucinatie of een visioen? De duivel verkoopt door middel van een syfilisbesmetting hem 24 jaar scheppingskracht in ruil voor zijn ziel. Het is de tijd dat de mare rondging dat neurolyues naast lijden gepaard ging

met grote creativiteit. Er wordt gezegd dat onder andere Nietzsche dit meemaakte.

De duivel heeft een voorwaarde verbonden aan het contract: dat Adrian niemand zal liefhebben. Drie keer overtreedt hij dat gebod. De eerste keer als hij nog onwetend is en hij zichzelf besmet. Bij de tweede en derde keer nadat hij zijn lot heeft gehoord. Degene die hij liefheeft sterft conform het contract vrij snel. Opvallend verschil met de Faust van Goethe is dat Adrian geen geïnformeerde keuze heeft, hij wordt voor een voldongen feit gesteld. Tegelijkertijd is het wel zijn keuze. Hij was immers gewaarschuwd, maar hij komt te laat achter de betekenis van die waarschuwing.

Opnieuw is dit typisch een construct van Thomas Mann, maar een noodzakelijke om de vraag te beantwoorden hoe het kwade kan voortkomen uit het goede en andersom. Thomas Mann probeert in de roman te doorgronden hoe het humanistische Duitsland van Schiller en Goethe het Duitsland van Hitler heeft voortgebracht. Mann onderzoekt dit probleem in Adrian Leverkühn, de verpersoonlijking van Duitsland. Op deze wijze ontstaat een roman die niet alleen een ziekeroman is, maar ook een analyse van de situatie van Duitsland tussen 1933 en 1945.

Ook in deze roman komen dokters voor. Als Adrian met zijn syfilisklachten, zijn 'lokale probleem', zich tot een dokter wil wenden kijkt hij simpelweg in het telefoonboek. Hij maakt een afspraak met Dr. Erasmi, die hij als volgt beschrijft:

[...] een zware man met een rood gezicht en een zwarte puntbaard, die duidelijk moeite had met bukken en die niet alleen - dan, maar ook normaal, als hij rechtop stond of zat, de lucht puffend tussen zijn opgetrokken lippen door placht uit te stoten. Deze gewoonte getuigde ongetwijfeld van een bemoeilijkte ademhaling, maar scheen tegelijk wegblazende onverschilligheid uit te drukken, zoals iemand iets met een 'Poeh!' afdoet of in elk geval probeert af te doen. Zo was de dokter tijdens het onderzoek voortdurend aan het blazen en sprak zich vervolgens, enigszins in strijd met wat door zijn gepuf werd uitgedrukt, uit voor de noodzaak van een ingrijpende en tamelijk langdurige behandeling, waar hij ook direct mee begon. Op drie achtereenvolgende dagen was Adrian bij

hem om deze behandeling voort te zetten; toen verordende Erasmi een onderbreking van drie dagen en ontbood hem voor de vierde dag.

Maar als Adrian deze vierde dag zich weer meldt, blijkt dr. Erasmi plotseling te zijn overleden. Dan maar opnieuw het telefoonboek.

Dr. Zimbalist was een kleine man met een hoornen bril, een ovale kale plek die zich tussen rossige beharing van het voorhoofd naar het achterhoofd uitstreckte en een snorretje dat hij alleen onder de neusgaten liet staan, zoals dat toen in de hogere standen mode was geworden en later het attribuut van een wereldhistorisch masker zou worden. (...) Een soort tic, waarbij zijn ene wang samen met de mondhoek werd opgetrokken, waar het oog knipperend aan deelnam, gaf hem een dubieuze, zurige uitdrukking, had iets ongeïnteresseerds, iets verlegens en zeer antipathieks.

Het noodlot slaat echter opnieuw toe. Bij de derde afspraak ziet Adrian hoe dr. Zimbalist gearresteerd is door de politie en wordt meegenomen. Het is onduidelijk waarom. Adrian ziet af van verdere behandeling.

Deze dokters komen niet bepaald positief en sympathiek over. Dr. Zimbalist lijkt zelfs erg op Hitler. Maar zij zijn een noodzakelijke factor in het lot van Adrian. In zijn gesprek met de duivel vraagt hij naar hen:

Wat hebt gij met mijn beide doktoren gedaan?"

Hij: "Uitgeschakeld, uitgeschakeld. O, we hebben de sukkels natuurlijk in jouw belang uitgeschakeld, hoor. En wel op het juiste moment, niet te vroeg en niet te laat, toen ze de zaak met hun kwik en kwak in de goede baan hadden geleid en, hadden we ze hun gang laten gaan, de mooie casus alleen nog maar hadden kunnen verknoeien. We hebben hun de provocatie toegestaan - en daarmee basta en weg met hen. Zodra ze met hun specifieke therapie de eerste, cutaan gerichte algemene infiltratie behoorlijk hadden ingedamd en daarmee de uitzaaiing naar boven een krachtige stimulans hadden gegeven, was hun werk gedaan, ze moesten afgedankt worden. De stumpers weten namelijk niet, en als ze het weten kunnen ze er niets aan veranderen, dat de algemene therapie de hogere, metavenerische processen duchtig versnelt. Weliswaar worden ze vaak genoeg ook bevorderd door de prille stadia onbehandeld te laten, kortom,

hoe men het ook doet, het is verkeerd.

Beide dokters hebben dus door hun therapie de voor het plan van de duivel noodzakelijke neurolues versneld. Onkunde of onwetendheid? Niet zo eenvoudig te beantwoorden, het was rond 1910 dat dit zich afspeelde. Salvarsan (een arseenpreparaat) was net op de markt. Arseen wordt nog steeds met veel succes gebruikt voor een totaal andere indicatie: acute promyelocyten leukemie, en blijkt – nog steeds – buitengewoon giftig. Verder werd in die tijd tegen syfilis het eveneens giftige kwik gebruikt.

Later in zijn leven krijgt Adrian weer te maken met dokters. Hij heeft zich teruggetrokken op het platteland – het dorpje waar de moeder van Thomas Mann woonde diende als voorbeeld. Hij heeft een dokter nodig voor zijn eigen steeds groter wordende gezondheidsproblemen. De districtsgeneesheer dr. Kürbis wordt geroepen. Deze gaat systematisch te werk en stelt telkens diagnoses die onjuist blijken te zijn, maar hij geeft niet op.

Meer en meer schoof hij de verantwoordelijkheid voor de ziekteverschijnselen, toen de maagverwijding was genezen zonder dat aanvallen van hoofdpijn en zware misselijkheid daarom wegbleven, op de hersenen af, hierin gestijfd door de dringende wens van de zieke, van licht verschoond te blijven: ook wanneer hij uit bed was, bracht hij halve dagen door in de ondoordringbaar verduisterde kamer.

Dr Kürbis stelt het raadplegen van een specialist voor, of een herstellingsoord, maar Adrian wijst dit af. Langzaam maar zeker herstelt hij weer en dr. Kürbis komt steeds minder. Maar de komst van zijn vierjarige neefje Nepomuk brengt de dokter weer terug. Adrian raakt gesteld op het jongetje, en daarom wordt Nepomuk het slachtoffer van zijn contract met de duivel. Nepomuk krijgt een meningitis (hersenvliesontsteking) en heeft om die reden een dokter nodig.

De dokter kwam naar hem kijken. Hij gaf hem neusdruppels en schreef een tonisch middel voor, maar verzwegen niet het vermoeden dat er wel eens een ernstiger ziekte in aantocht kon zijn. Ook tegenover zijn jarenlange patiënt in de abtskamer gaf hij uiting aan deze zorg. 'Denkt u ?' vroeg Adrian verblekend.

‘Ik vertrouw het zaakje niet helemaal,’ verklaarde de dokter.

‘Vertrouw het zaakje niet?!’

De wending werd op zo verschrikte en bijna verschrikkelijke toon herhaald, dat Kürbis zich afvroeg of hij niet te ver was gegaan.

Een dag later wordt al duidelijk dat het meningitis is. Dr. Kürbis doet wat hij kan, hij doet, ondanks dat hij zichzelf een eenvoudig man noemt, zelf een ruggenmergpunctie

De ruggenmergpunctie, noodzakelijk evenzeer om de diagnose te bevestigen als omdat zij het enige middel was om de zieke verlichting te schenken, durfde hij wel degelijk zelf te verrichten. Vrouw Schweigestill, bleek, maar energiek en als altijd trouw aan het menselijke, hield het kermende kind op het bed voorover gebogen, zodat kin en knieën elkaar bijna raakten, en Kürbis stak tussen de gespreide wervels zijn naald in de ruggemergsholte, waar druppel voor druppel de vloeistof uit kwam. Bijna onmiddellijk werd de absurde hoofdpijn minder. Zou deze terugkomen, zei de dokter - hij wist dat dat al na een paar uur zeker het geval zou zijn, daar de drukvermindering door het wegnemen van de hersenkamervloeistof slechts zo lang aanhoudt-, dan moest men behalve de obligate ijszakken het chloraalhydraat toedienen dat hij voorschreef, en dat uit de districtshoofdstad gehaald werd. Door nieuwe braken, convulsies van zijn kleine lichaam en barstende pijn uit de slaap gehaald waarin hij, na de punctie, door uitputting was gevallen, begon Nepomuk weer met zijn hartverscheurende gejammer en snerpende gegil - het was de typische ‘hydrocefale schreeuw’ waartegen alleen het gevoel van de arts, juist omdat hij hem als typisch opvat, redelijk gewapend is. Bij het typische blijven wij koel, alleen door wat wij als individueel opvatten raken wij buiten onszelf. Dat is de rust van de wetenschap. Deze verhinderde haar landelijke discipel niet om van de broom- en chloraalpreparaten van zijn eerste voorschrift al heel spoedig op morfine over te gaan, die iets meer succes had.

Uiteindelijk roept hij er een internist bij, een goed aangeschreven hoogleraar, die niets doet behalve de morfine stop zetten, omdat “deze een coma kon voorspiegelen dat ‘helemaal nog niet ingetreden’ was, en liet alleen codeïne toe. Blijkbaar hechtte hij vooral aan een correct, in

zijn stadia onvervaagd verloop van het geval.”

Dr. Kürbis lijkt mij de meest professionele en sympathieke van alle dokters van Thomas Mann die we hier besproken hebben. Dr. Kürbis vertelt de waarheid, deelt zijn typische ‘niet-pluisgevoel’ met de betrokkenen. Hij geeft niet op totdat de diagnose duidelijk is, deinst ook niet terug voor wat moeilijker medische diagnostiek. Hij geeft morfine als het lijden ondraaglijk wordt. Jammer dat dat beleid wordt doorkruist door een dokter die regels boven de situatie stelt.

Een onvermogen tot zelfreflectie

Als ik terugblik op hoe de dokters er vanaf komen in deze romans van Thomas Mann, dan stemt dat niet, op dr. Kürbis na, tot vrolijkheid. De therapeutische duif van dr. Grabow, de diagnose verkorte zenuwen (in de linker lichaamshelft) van dr. Drögemüller, terwijl er een beeld wordt geschetst van neurasthenie (zie het artikel van Frits Boer); de koude dr. Leander, dr. Müller, de onbetekenende dokter voor de gezonden en hopelosen, dr. Behrens, die roddelt over zijn patiënten en patiënten opneemt of niet ontslaat vanwege het geld, dr. Krokowski, die denkt dat iedereen ziek is, de twee artsen van Adrian Leverkühn, die de ziekte verergeren en de hoogleraar-internist, die een doodziek jongetje morfine ontzegt. Hoewel dr. Langhals, de opvolger van dr. Grabow, een verbetering lijkt, worden de dokters van Mann er in de loop van de tijd niet beter op.

Toch kende Thomas Mann vele dokters, die hij ook regelmatig raadpleegde bij het schrijven. Het bovenstaande citaat over de manier waarop meningitis zich ontwikkelt verraadt een kundige medische informatiebron. Ook voor zijn laatste verhaal, *De Bedrogene*, waarin een bloeding uit een ovariumtumor abusievelijk wordt aangezien voor een terugkeer van de menstruatie, heeft Mann uitvoerig een aantal bevriende artsen geraadpleegd.

Waarom dan toch zo de nadruk op dokters waarmee iets mis is? Een voor de hand liggend antwoord is dat drama beter samengaat met slecht functionerende dan met goed functionerende artsen. Toch voldoet dat antwoord niet echt, omdat Mann zelden grote dramatische consequenties verbindt aan het handelen van de artsen. Ik ben daarom meer geneigd om het antwoord in de biografische sfeer te zoeken. Nu is het altijd een discussiepunt of het werk van een

schrijver biografisch mag worden geduid, maar in het geval van Mann, een schrijver die veel uit zijn eigen leven stopt in zijn romans, valt dat, in ieder geval partieel, toch te verdedigen.

Nog even een paar voorbeelden van die biografische verknoping uit *Dr. Faustus*. De roman speelt zich voor een groot deel af in Pfeiffering, gemodelleerd naar Polling, waar de moeder van Thomas Mann woonde aan het eind van haar leven.

Polling. Foto: Arko Oderwald

De Nike zaal in haar huis, waar Adrian Leverkühn werkt, bestaat echt (en is veel kleiner dan in het boek). De zusjes Rodde, bijfiguren in het boek, hebben de twee zusters van Mann die zelfmoord pleegden als voorbeeld, inclusief de zelfmoordscène in Pfeiffering/Polling. Kaisersachsern, waar Adrian geboren wordt, lijkt sprekend op Lübeck, waar Mann is geboren. En de kleine Nepomuk is gebaseerd op Frido, de lievelingskleinzoon van Thomas Mann. Om die reden wilde Frido overigens jarenlang de werken van zijn grootvader niet lezen.

Over *De Toverberg* en *Buddenbrooks* valt hetzelfde te vertellen. Het bracht zoals gezegd Mann regelmatig in de problemen met personen

Thomas Mann en zijn kleinkinderen Toni en Frido (Nepomuk). Bron: www.welt.de

die zichzelf (weinig flatteus) herkenden.

Maar welk biografisch gegeven is hier van belang? Begin 1946 schrijft Katia Mann aan zoon Klaus dat Thomas ziek is. Chronische bronchitis, koorts, hij valt af en zelfs koffie en sigaretten smaken hem niet meer. Een dokter meent dat het om niet goed genezen tbc zou kunnen gaan. Een onaangename bronchoscoopie is noodzakelijk om een tumor uit te sluiten. Thomas is nergens van op de hoogte, en dat moet zo blijven. Sterker nog: hij wil ook niet op de hoogte zijn en laat alles aan zijn vrouw over. Het is longkanker en hij wordt geopereerd, maar weet niet waarom. Katia schrijft aan Klaus: “en als hij er al ooit een vermoeden van heeft gehad, waar ik van overtuigd ben, dan heeft hij dat radicaal verdrongen en de hem aangeboden versie van een onschuldig longabces volkomen aanvaard.”

Ik heb dit voorval uit de biografie van Thomas Mann altijd heel opmerkelijk gevonden voor iemand die probeert het leven te doorgronden. Blijkbaar is het mogelijk dat dat gepaard gaat met een enorm onvermogen tot zelfreflectie. Ook uit de dagboeken van hem die bewaard zijn gebleven komt een beeld naar voren van een tamelijk hypochondrische man die erg met zichzelf bezig was, zonder in zichzelf door te dringen. Zou Thomas Mann, diep verborgen, dokters, de heersers over leven en dood, de onthullers van wat verborgen is, gevreesd hebben? En komen ze er daarom zo bekaaid af in zijn romans? Ach, het is maar een gedachte.

Literatuur

Lahme, Tilmann. *De familie Mann. Geschiedenis van een gezin*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 2017 (oorspronkelijke uitgave 2015).

Mann, Thomas. *Buddenbrooks*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1989 (1900)

Mann, Thomas. *Tristan*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1973 (1903)

Mann, Thomas. *De Toverberg*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 2012 (1924).

Mann, Thomas. *Dr. Faustus*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1985 (1947)